**EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN [2618-1282](#) (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ФІЛОСОФІЯ

Ігор Володимирович Карівець

Доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії,
Національний університет «Львівська
політехніка»,
вул. Митрополита Андрея, 5, Львів,
79013, Україна

Ihor Volodymyrovych Karivets

D.Sc. (Philosophical Sciences),
Head of the Department of Philosophy,
Lviv Polytechnic National University,
Mytropolyt Andrei Str. 5, Lviv,
79013, Ukraine

E-mail: ihor.v.karivets@lpnu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4555-2226>

УДК 128 + 165:19

ДЖИДДУ КРІШНАМУРТІ:

“МИСЛЕННЯ БЕЗ ДУМАННЯ”¹, ОСЯЯННЯ ТА ҐРУНТ

Received 15 February 2021; revised 20 March 2021; accepted 26 April 2021

DOI: 10.15421/342102

Анотація

Автор статті досліджує філософську спадщину відомого індусько-англійсько-американського мандрованого проповідника, духовного вчителя, Джидду Крішнамурті. У ній розглядається його підхід до мислення та розуму, а також їхнє відношення до фундаментальної реальності, яку він називає ґрунтом. Цей підхід порівнюється з європейським новочасним проектом раціональності, створеного раціоналістами та психологами-емпіриками. Відтак, у підсумку автор висновує, що Джидду Крішнамурті створив власну концепцію розумності, заснованої на осяянні, а сама осяйна розумність має гносеологічний, епістемологічний та онтологічний статус. Гносеологічний статус осяйної розумності полягає у безпосередньому сприйнятті фундаментальної реальності; епістемологічний статус – у наданні людині доступу до гнозису про таку реальність; онтологічний статус полягає у тому, що лише осяйна розумність може досягнути того, що лежить в основі дуальної та суперечливої видимості, а саме: єдиного, цілісного, нечасового та непросторового ґрунту.

Ключові слова: *Джидду Крішнамурті, ґрунт, розум, розумність, розумність сприйняття, осяяння, мислення, думання.*

Jiddu Krishnamurti:

“Thinking without Thinking”, Insight, and Ground

Abstract

This article is a study of the philosophical heritage of the famous Hindu-English-American speaker and spiritual teacher Jiddu Krishnamurti. It examines his approach to thinking and reason, as well as their relationship to the ultimate reality, which he called the ground. This approach is compared to the European modern project of rationality elaborated by rationalists and psychologists-empiricists. The author argues that Jiddu Krishnamurti has concept of reason based on direct insight as the main property of reasonability, which have cognitional, epistemological and ontological status. The cognitional status of illuminated reason consists in the direct perception of the ultimate reality, which Jiddu Krishnamurti called as ground; epistemological status – it gives a person access to gnosis about this ground; ontological status is that only illuminated reason can achieve what underlies dual and contradictory visibility, that is a holistic, timeless and non-spatial ground.

Analyzing Jiddu Krishnamurti's views on perception, reason, insight, and the connection between them

¹ Я пропоную розрізняти мислення і думання для того, щоб краще розуміти позицію Джидду Крішнамурті. Думання – це повсякденні рефлексивні акти у стані «природної настанови» (Едмунд Гусерль) про зовнішній світ та його об'єкти. Думання є надзвичайно поширеним, бо воно пов'язане з повсякденним життям та усіма його клопотами, перешкодами, проблемами, поділами тощо з якими мають справу усі люди (люди у значенні терміну «das Man» Мартіна Гайдеґера), тому думання є масовим, не індивідуалізованим; думає більшість, але мислять одиниці. Мислення – це зворотній бік думання, яке виводить зі стану розчиненості в людях. Мислення є індивідуальним, неповторним й оригінальним у тому сенсі, що воно пов'язане з початком, джерелом буття (лат. *originem* – початок, починання, народження, джерело), а не «винахідливістю», «хитромудрістю» тощо. Забігаючи наперед, можна сказати, що для Джидду Крішнамурті «мислення без думання» є осяянням.

and ultimate reality, we can see the way of overcoming the crisis of rationality in European civilization, which was diagnosed several times by philosophers, scientists and intellectuals. Jiddu Krishnamurti proposed other view on reason and perception, which are not connected with senses and thus, with spatial and temporal characteristics of objects. Humans in the state of "natural attitude" (Husserl) can perceive only sensuous objects in space and time. Such perception is called sensuous perception, which is based on subject-object dualism. Jiddu Krishnamurti said about other kind of perception beyond such dualism, beyond spatial-temporal matrix of natural or sensuous perception that is reasonable perception or direct insight.

Keywords: *Jiddu Krishnamurti, ground, reason, reasonability, rationality of perception, direct insight, thinking.*

Джидду Кришнамурти:

«мышление без мышления», озарение, «почва»

Аннотация

В статье автор рассматривает актуальную тему современной философии познания и эпистемологии в эпоху кризиса рационального мышления. Это тема определениями разума и разумности, а также их связи с восприятием. Для этого автор обращается к одному из наиболее известных неформальных мыслителей и духовных учителей XX века Джидду Кришнамурти.

Автор статьи анализирует его взгляды на мышление, разум, разумность, восприятие и их отношение к предельной реальности, которую он называет «почвой». Вследствие такого анализа можно сделать следующие выводы: 1) Джидду Кришнамурти создал собственную концепцию разумности, основанной на озарении, 2) озарённая разумность имеет гносеологический, эпистемологический и онтологический статус, содержание которых раскрыто в статье.

Ключевые слова: *Джидду Кришнамурти, восприятие, разум, разумность, озарение, почва.*

Постановка проблеми.

В європейській цивілізації неодноразово наголошувалося на кризі сприйняття, розуму та раціональності, які відіграють велику роль не лише у філософії, але й в економіці, політиці, релігії. В чому полягає ця криза сприйняття, розуму та раціональності? У першу чергу у поширенні скептицизму, нігілізму, які заперечують здатність людини мати надійне та певне знання не лише про видимий (фізичний) світ, але й більш фундаментальну реальність, заперечують можливість знання про таку реальність. Чи справді людина не може сприймати таку реальність та мати знання про неї? Відповідь на це питання ми шукатимемо, аналізуючи погляди на сприйняття, розум, розумність та їхні зв'язки з фундаментальною реальністю відомого проповідника й духовного вчителя XX століття Джидду Кришнамурті, творчість якого є маловідома для українського читача.

Метою дослідження є аналіз причин кризи раціональності європейської цивілізації, а також інтегрувати в інтелектуальну історію Європи філософські погляди відомого

проповідника, мислителя, духовного вчителя Джидду Кришнамурті про сприйняття, розум та розумність та накреслити шлях подолання цієї кризи. Тим більше, що його ідеї можна розглядати як місток між західною та східною інтелектуальною традицією.

Виклад основного матеріалу.

Без мислення немає людини. Таке категоричне твердження не є перебільшенням, адже в європейській цивілізації, корені якої сягають Давньої Греції, логос, розум, мислення є тою основою світу та світобудови, без якої не було б порядку, законів, норм та правил.

Класична філософія та наука надають розуму та мисленню величезного значення для життя, можна навіть сказати, об'єктивного значення. Навіть у середньовіччі розум розглядався як один із шляхів до Бога: згадаймо відомий твір Ансельма Кентерберійського «Прослогіон», в якому розглядається «Бог чистого розуму»², хоча тут більше пасувало б говорити про «Бога непорочного або неспотвореного розуму», а Тома Аквінський здійснив геніальний синтез віри та розуму у своїй концепції подвійної істини.

² Röd, W. (1992). Der Gott der reinen Vernunft: Die Auseinandersetzung um den ontologischen Gottesbeweis von Anselm bis Hegel. München: Beck.

З Нового часу зростає зацікавленість розумом і мисленням, яким приписується суб'єктивне значення; особливо таку зацікавленість проявили раціоналісти-аналітики та емпірики-психологи. Наприклад, Декарт, Ляйбніц, Brentano і Твардовський мають справу з мисленням, яке складається з думок, а думки розвиваються від нечітких (непевних) до чітких (певних) за допомогою логічного аналізу; саме він усуває недоліки думок, а отже й мислення (суперечності, неясність, суб'єктивізм, нечіткість, плутаність тощо). Вони прагнуть досягнути об'єктивності суб'єктивного мислення. Така об'єктивність досягається за допомогою логіки, як засобу вдосконалення мислення, а також психологічного аналізу мислення з метою відкрити в ньому елементарні апріорні істини (вроджені), які гарантуватимуть об'єктивність мислення, якщо воно *ґрунтуватиметься* на них. За взірць об'єктивного й логічно несуперечливого мислення править наукове мислення та його результат – наукове знання.

Від Геракліта до Гегеля утверджувався той *логоцентризм*, який можна назвати об'єктивним й абсолютним і, крім цього, він зобов'язує людину чинити розумно, не відхилятися від розуму; відхилення від розуму – це безумство, а дія всупереч розуму – це паранойя.

Однак, в історії європейської філософії подибуємо «велику підозру» до розуму та раціонального (рахункового) мислення у творчості Ніцше, який вважав морального раціоналіста Сократа «декадентом». Постмодерна філософія XX століття повстає проти логоцентризму, проти «диктатури» розуму, та проголошує «деконструкцію» (Дерріда) раціональних форм життя, щоб під ними відкрити хаос, невпорядкованість та алогічність.

Цікавою видається з точки зору цього «негативного» та «позитивного», ставлення до розуму та мислення позиція Джидду Крішнамурті, який належить двом культурам: індуській (Індія) та західній (Великобританія та США); він уважний мислитель, який помічає недоліки раціонально-логічного дискурсу, його спотвореність егоцентризмом. Джидду Крішнамурті вказує на інший, ще не актуалізований, розум людини, який нічого немає

спільного з класичним поняттям розуму та раціональності. Джидду Крішнамурті особливо цікавився функціонуванням розуму та мозку. Він вважав довгий час, що розум і тіло утворюють цілісність. Він мав тривалі й змістовні бесіди з відомим фізиком Девідом Бомом на теми природи думки і відношення розуму до мозку. Проте, у 80-х роках XX століття Джидду Крішнамурті заявив, що розум є за межами мозку і що розум використовує мозок лише як певний субстрат.

Актуальний розум породжує думання, яке є темпоральним та психічним явищем, яке можна вдосконалювати за допомогою логічно-лінгвістичного аналізу понять та суджень. Завдання такого мислення полягає у формуванні істинних понять та видаванні істинних суджень.

Зазвичай вважається, що людина думає (мислить), а це означає, що думання (мислення) здійснюється у формі думок. У повсякденному вжитку і навіть у психологічно-філософському мисленні і думання ототожнюються (Декарт мислення-думання називає *cogito*). Ми можемо розуміти думання як певну послідовність думок у мисленні. Думки є змістовними, а можуть бути й беззмістовними, тобто порожніми. Змістовні думки мають своїм змістом певні предмети (про що думка/и), а беззмістовні думки – ні, тому вони порожні (ні про що думка/и). Тому мислити змістовно означає, що думки мають певне відношення до предмету, який ми мислимо. Тому є предмет мислення (зміст думок) й акт мислення (сама дія думок, спрямованих на предмет). Таке розумно-змістовно-предметне мислення-думання характеризується спрямованістю на предмети, логічністю, об'єктивністю та несуперечливістю (мислиться даний предмет, а сам предмет мислення тотожний реальному предмету, тому маємо відповідність думок про предмет самому предмету). Про це пише Едмунд Гусерль: «У справжньому обґрунтуванні судження проявляють себе як правильні, слушні, тобто справжнє обґрунтування є узгодженістю судження із самим змістом судження (річчю[Sache] або станом речей [Sachverhalt]» [Гусерль 2021: 61].

Для Джидду Крішнамурті таке мислення

є мисленням егоцентрованого індивіда, котре є «частковим осяянням» (partial insight), який можуть мати вчені, митці, актори, психологи, логіки, філософи, науковці тощо: «Є часткове осяяння, але це часткове осяяння не є цілим осяянням, тому ще залишається часткова темрява»³ [Bohm & Krishnamurti 1985: 139].

«Часткове осяяння» не торкається основного *грунту*⁴, тобто цілісності, й не володіє тим, що Джидду Крішнамурті називає «розумністю сприйняття», яка є «сприйняттям цілого», а сприйняття цілого можливе лише у стані ясного розуму. Згідно нього, розумність не є ознакою «я» або суб'єктивного мислення-думання. Вона є запорукою безпосереднього сприйняття того, що є – ґрунту, як цілісності, поза будь-якими поділами, протилежностями та суперечностями.

Для Джидду Крішнамурті «я» суб'єкта є причиною темноти, неясності, ірраціональності. «Я» – це полуда розуму. Саме «я» суб'єкта є причиною цієї темноти, невігластва та помилковості. «Я» суб'єкта намагається усунути цю темноту та невігластво за допомогою наукових методів, логіки, критики, але всі ці засоби не усувають самого джерела темноти й невігластва – «я» суб'єкта.

Суть людини не в її «я», котре думає, міркує, самоутверджується, а в тому *ґрунті*, який є нескінченним рухом неконцептуалізованої життєво-позитивної енергії. Ясний (незіпсований думанням) розум сприймає *ґрунт*, наповнюючись цією енергією. Це сприйняття можливе на основі *мислення без думання*, яке Джидду Крішнамурті називає «осіянням». Саме воно осяює «темноту», яку створює «я» суб'єкта, і знищує його (не знищує суб'єкта, а знищує його «я»). Суб'єкт без «я» – це, фактично, і є той ґрунт, та ціла реальність, в якій не функціонують правила «темної реальності», яку створює затемнене «я» суб'єкта, а саме: реальності часової та дуальної. Є лише один цілісний рух життя, без жодних поділів, без часу і без простору. І цей рух є також рухом свідомості без «я», яка пронизана осяянням [Bohm, Krishnamurti 1985: 161]. Це означає, що, згідно із Джидду Крішнамурті, існує не-еґоцентрована свідомість.

Для Джидду Крішнамурті важливе сприйняття, яке не пов'язане з часом⁵. Саме таке сприйняття є справжнім розумним сприйняттям – це, фактично, є безпосереднє бачення того, що є. «Сприйняття є поза часом, є безпосереднім баченням всієї суті часу»⁶ [Bohm &

³ “There is a partial insight, but that partial insight is not the whole insight, so there is still partial darkness”.

⁴ Варто зазначити, що у сучасній філософії поняття ґрунту розглядається у трьох площинах: метафізичній, нормативній та природній. У метафізичній площині поняття «ґрунт» є буттям, основою, фундаментом, тобто тим, що детермінує, визначає існування речей. Також вважається, що ґрунт є «субстанцією». Поняття «ґрунт» також може означати детермінацію одного явища іншим, коли одне з них є первиннішим за інші, бо лежить в їхній основі; також поняття «ґрунт» означає причину, яка породжує певні наслідки в онтологічному сенсі. У нормативній площині поняття «ґрунт» є поняттям логіки і воно означає те, що щось впливає з чогось і це щось є цим ґрунтом: висловлювання типу «якщо..., то...» Відтак ми доходимо висновку про те, що ґрунт є фундаментом для висновків, наслідків, а також підставою для формулювання суджень та формування переконань. Ляйбніц сформулював закон достатньої підстави і надав нормативного (логічного) значення «ґрунту». ґрунт у цій нормативній площині може розглядатися як така достатня підстава для певних висновків. Крім цього, обґрунтування (grounding) повинно спиратися на певні первинні твердження (ґрунт) – істини. У природній площині поняття ґрунт позначає відношення між елементарними істинами, які обґрунтовують одна одну. Ці істини є елементарними, бо не обґрунтовуються іншими істинами, а лише самими собою. Ці істини можуть бути у вигляді фактів, певних суджень (judgments) або висловлювань (propositions). У математичній логіці є поняття «замкнений вираз або терм» (ground term). [Fine 2012: 37-80].

⁵ Треба пояснити, з яким «часом». Ясне сприйняття цілої реальності, як обособленої та неподільної в собі (тотальної) енергії, полягає в ясному розумінні часу. Вислів «На все є час» надзвичайно глибокий та ясний, коли його сприймаєш «мисленням без думання». Адже у ньому стверджується, що час вміщає все; що він є, тобто, що час існує і його існування є всім. З цього випливає, що час є буттям емпіричної динамічної вічності. Час не обмежений, бо його стає на все. А все – це все, тобто всеохопність часу є абсолютною. Крім цього, цей вислів фіксує вчасність усього, що відбулося, відбувається й відбудеться. Все – це «минуле», «теперішнє» і «майбутнє» існують в одному часі, тому й на все є час: на минуле, теперішнє і майбутнє, які є модусами екзистенції людини. Бути людиною означає мати час на все, щоб екзистенція досягла всього – ґрунту. Недарма Платон вважав, що час є відображенням вічності, бо час для нього є колом. Коло вміщає в собі все; те, що поза колом – це ніщо, тобто не-екзистенція. Все-в-колі – це екзистенція, яка на все має час, як і весь час. Коло, як екзистенція, – це єдиначасся (не плутати з одночасністю). Людина, як екзистенція, це істота єдиначасся. Зверніть увагу, що Джидду Крішнамурті каже, що «сприйняття є поза часом» й додає, що воно також, це сприйняття, є «безпосереднім баченням (розумінням) всієї суті часу». Суть часу не в його лінійності та спрямованості у майбутнє, а у єдиначасся.

⁶ “Perception is out of time, is seeing immediately the whole nature of time.”

Krishnamurti 1985: 199].

Якщо думка є часом і простором (вона є просто вмонтованою в них – не можна відділити думку від простору і часу), тоді вони є єдиним рухом – рухом, на основі якого виникає «я», тобто сукупність думок – минулих, теперішніх і майбутніх: минулі думки (уявлення) – це спогади («я був»), теперішні думки (образи) – це враження від актуального моменту («я є»), котрий поступово зникає, стаючи спогадом і майбутні думки (проекції) – це думки, які виникають на основі забігання думки наперед «я є» за допомогою фантазії чи уяви («я буду»). Цей рух зникає, коли є це безпосереднє сприйняття усією структури часу (минулого-теперішнього-майбутнього як *єдиного часу*), бо саме воно є зупинкою цього руху думки, а це означає зупинку часу і простору. Зупинити просторово-часовий рух думки означає знищити «я» й опинитися без часу і простору, опинитися без «я».

Де опинитися і хто опиниться? Ці питання недоречні, бо вони виникають з думки, яка є простором і часом. Просто опинитися без простору і часу, опинитися без «я». *Це є те, що є*. Крішнамурті називає це *грунтом* – *ground*. Звернімо увагу, що опиняються не поза простором і часом, не виходять за межі «я» чи простору і часу, тобто їх не трансцендують і не долають якимось зусиллям, наприклад, вольовим. Ні, *безпосереднє сприйняття* (*direct perception*) просто зупиняє увесь просторово-часовий рух думки, але цей рух думки, знову ж таки, не є «в» просторі і часі, бо вона є ними. Отож, безпосереднє сприйняття зупиняє увесь процес *cogito*. І що відбувається? *Нічого*, в сенсі, що ця *подія зупинки нічого не змінюючи, змінює все*. Цей *грунт* є нічим і нічийм: він немає власника і немає предметності, немає форми чи ідеї, немає «власної сутності», яку треба було б пізнавати та реалізувати, він немає нічого прихованого та явного; це означає, що *грунт* немає протилежностей; цей *грунт* не є ні Богом, ні субстанцією, ні монадою, жодна ідея чи поняття не можуть визначити його. Як дістатися цього *грунту*? За допомогою «деструкції» лінгвістичних форм мислення, які заповнили нашу свідомість, за допомогою деструкції тих метафізичних

кліше та концепцій «буття», які зумовлюють наше його «розуміння». Джидду Крішнамурті вважає, що тільки руйнування, знищення усіх ментальних концепцій буття, «парадигм буття», усіх зумовленостей «розуміння» буття, відкриває нам той *грунт*, який не є «буттям», але і не є «ніщо» (у значенні нігілістичного «ніщо»). *Грунт сприймається мисленням без думання, а саме: безпосереднім осяянням* (*direct insight*).

Грунт не треба ототожнювати з «землею», в яку треба вкорінюватися, повертатися. Земля – це *онтичний* «грунт», який можна любити, за яким можна сумувати, до якого можна повертатися тощо, тому він немає нічого спільного з тим *грунтом*, про який каже Джидду Крішнамурті. «Земля» має ідеологічну (політичну, екологічну, географічну, економічну тощо) конотацію та емоційно забарвлена, а *грунт* позбавлений будь-яких конотацій та емоційного сприйняття.

До цього *грунту* не можна прагнути, бо він не є об'єктом прагнення, а також в нього не можна вірити, бо він не є об'єктом віри; про нього не можна думати, бо він не є предметом думок; він не є і ніщо, бо протилежністю до ніщо є буття; він не є вищим за щось чи нижчим за щось; він не є глибиною чи поверхнею.

Отож, до *грунту* не можна наблизитися, до нього не можна дійти певним шляхом, бо треба йти з часом, а цей *грунт* позбавлений часу і він не є ціллю, бо він не є горизонтом до якого ідуть. Не можна казати, що «ще трохи і я досягну цього ґрунту», «я вже досягнув цього ґрунту».

Грунт є всюди, а це означає, що він заповнює собою все; він пронизує все. Тому неможлива жодна трансценденція ґрунту, як і те, що він є «річчю в собі» чи «річчю самою по собі». В обидвох випадках *грунт* був би ізолюваним й автономним, відділеним від видимого і тоді він би був невидимим, а це означає поділ на протилежності. Це також означає, що він не є «метафізичним», тобто «надчуттєвим» чи ще чимось, що вивищується над фізичним, видимим світом.

Тут також треба відмовитися від такого «ізму», як пантеїзм. Бо *грунт* не є якоюсь «божественною субстанцією» чи «Богом»,

який зливається з природою та світом чи отожднюється з ними. *Грунт* можна «визначити» лише *негативно*, але в цій негативності міститься сильний енергетичний заряд, котрий надає потужного поштовху для творіння, для любові, свободи та справжньої розумності. Цей *грунт* є «порожнечою без центру, як “я”, і тому без реакцій. І в цій порожнечі «є рух позачасової енергії» без початку й кінця [Bohm & Krishnamurti 1985: 239].

Думка обмежена своїми ж суперечностями, бо є думка і є протилежна думка (як казав Гегель, є теза і є антитеза). Але поєднання думки та її протилежності не веде до якогось «зняття» обмежень цієї думки в синтезі, не веде до істини буття завдяки такому поєднанню: теза+антитеза=синтеза. Таке поєднання не знімає жодних обмежень думки на її шляху до істини. Більше цього, цей шлях – тупиковий, бо обмежена синтетична думка залишається обмеженою і, тому, не може думати про істину. Рух думки, обумовлений протилежною думкою, необхідно є діалектичним, і ця діалектика є суперечливою. Вже Зенон, учень Парменіда, показав, що думка суперечить реальності й, намагаючись думкою пізнати її, вона стикається з апоріями, тобто труднощами, які породжені не реальністю, а самою думкою – її діалектичною, а тому суперечливою природою.

Парадоксально, але Джидду Крішнамурті стверджує, якщо хтось є розумним, то він чи вона стверджують, що світ й сама людина є неподільними та єдиними в своїй основі; це означає відсутність будь-якого поділу, наприклад, на об'єкт і суб'єкт, на «я» і «не-я». Коли хтось є нерозумний, то він відділяє себе від своїх переживань, ментальних станів тощо і живе в дуальному світі, який складається з протилежностей. Будь-який поділ, будь-яке відділення, будь-яке відчуження від самого себе є нерозумним. «Моя розумність⁷ відкриває, що немає відділення»⁸ [Bohm & Krishnamurti 1985: 72]. Остаточна реальність не є дуальною (не містить протилежностей) і

тому не є діалектичною. «Не є діалектичною» означає, що в ній відсутні протилежності, взаємодія яких породжує (відчуття) руху.

Для Джидду Крішнамурті важливо, щоб увесь рух думки припинився, щоб припинилася ментально-конструктивна діяльність, яка полягає у створенні понять та ідей, щоб припинився процес формулювання суджень, бо істина не досягається думкою, ідеєю чи поняттям і вона не відтворюється у судженнях. *Істина* – це те, що є, і це є – *грунт*, тобто не-темпоральна й непросторова цілісна енергія, яка *рухомо нерухома*, яка живить справжню розумність в її Істині. *Життя в істині* означає постійне перебування в цій *рухомо нерухомій енергії*.

Висновки.

Джидду Крішнамурті розрізняє два типи сприйняття. Перший тип є повсякденним та чуттєвим. Цей чуттєвий тип сприйняття породжує суперечливо-діалектичний ментальний процес, який неможливий без протилежностей та поділів. Діалектичний ментальний процес, у широкому сенсі цього слова, як взаємодія протилежних думок, образів, уявлень, понять, ідей триває в часі, а все, що знаходиться в часі, можна покращити, «розвинути», «вдосконалити»; це означає, з одного боку, що людина може мати чіткіші думки, точніші поняття, правильніше судження, виразніші образи та уявлення, а з іншого, він є основним джерелом різноманітних поділів та розділень. Ці поділи та розділення не є реальними, а є ілюзорними, тобто, вони не мають жодного онтологічного значення.

Другий тип сприйняття можна назвати мета-чуттєвим, фундаментальнішим, глибшим, тому він має онтологічне значення, а не онтично-поверхове, бо засновується на безпосередньому схопленні *грунту* – цілісності речей. Людина може сприймати цей *грунт* завдяки *розумності сприйняття* (*rationality of perception*), яке не містить жодних ментальних протилежних (діалектичних) утворень, і яке пов'язане з безпосереднім осяянням. Ро-

⁷ Я перекладаю rationality не як раціональність, а як розумність, бо раціональність є скомпрометованим поняттям і зводиться до певного розрахунку, підрахунку, до певного набору правил, дотримання яких веде до поставленої цілі. Тому раціональність не означає автоматично розумність.

⁸ “My rationality discovers there is no separation”.

зумність сприйняття не може бути егоцентрованим. Зі зникненням «я» зупиняється увесь ментальний діалектичний процес, тому поділи, відділення та протилежності також зникають; в цей момент зникнення не «виринає ніщо», а з'являється *розумне сприйняття ґрунту в стані осяяння – тоді цілісність стає зрозумілою*.

Джидду Крішнамурті, розрізняючи *чуттєве сприйняття* і *розумне сприйняття*, вказує на *глибоку кризу сприйняття* сучасної людини. Ця криза пов'язана з тим, що людина не може безпосередньо сприймати цілісність речей, а лише певні властивості та характеристики об'єктів зовнішнього світу, знаходячись у ситуації протиставлення себе їм. Сучасна філософія сприйняття розглядає лише чуттєве сприйняття (sense perception) тих характеристик об'єктів, які Джон Лок назвав «вторинними», а саме: запах, колір, звуки, вигляд тощо і те, як ці чуттєві сприйняття (чуттєві контакти з просторово-темпоральними об'єктами) впливають на формування ментальних репрезентації (образів) цих об'єктів [Schellenberg 2018; Nanay (Ed.) 2017; Nanay 2016].

Надання пріоритетності чуттєвому сприйняттю, як єдиному виду сприйняття просторово-часових об'єктів, та раціонально-логічним формам поняттям, судженням та умовиводам як єдиноможливим формам знання про такі об'єкти, є надзвичайно шкідливою для безпосереднього осяйного сприйняття того, що є.

Аналіз чуттєвого сприйняття є недостатнім для осмислення суті сприйняття та його ролі в осягненні реальності. Джидду Крішнамурті звертає нашу увагу на сприйняття, яке недооцінене в сучасній епістемології та онтології, а саме: на розумне сприйняття. Сприймати лише одним розумом – означає сприймати всеохопну одність, а не множинність, речей, тобто те, що не пізнається через пізнання існуючих об'єктів. Розумне сприйняття – це інший режим налаштованості сприйняття, яке недоступне для чуттєвого сприйняття. Розумне сприйняття чи розумність сприйняття націлене на ціле, на одне, на ґрунт, тоді як чуттєве сприйняття сприймає розділене, поділене на частини. Два сприйняття – дві реальності, одна з яких дійсна (одна, ціла), а інша – не-дійсна (не-одна, не-ціла, поділена).

Бібліографічні посилання / References

- Гусерль, Е. (2021). *Картезіанські медитації. Вступ до феноменології*. Київ: Темпора. / Husserl, E. (2021). *Kartezians'ki medytatsii. Vstup do fenomenolohii* [Cartesian Meditations. Introduction to Phenomenology]. Kyiv: Tempora. (In Ukrainian)
- Bohm, D. & Krishnamurti, J. (1985). *The Ending of Time*. San Francisco: A Division of HarperCollins Publisher.
- Fine, K. (2012). Guide to Ground. In F. Correia. (Ed.). *Metaphysical Grounding. Understanding the Structure of Reality*, 37-80. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nanay, B. (Ed.). (2017). *Current Controversies in Philosophy of Perception*. New York & London: Routledge.
- Nanay, B. (2016). *Aesthetics as Philosophy of Perception*. Oxford: Oxford University Press.
- Röd, W. (1992). *Der Gott der reinen Vernunft: Die Auseinandersetzung um den ontologischen Gottesbeweis von Anselm bis Hegel*. München: Beck.
- Schellenberg, S. (2018). *The Unity of Perception: Content, Consciousness, Evidence*. Oxford: Oxford University Press.